

**Noves
observacions
sobre la societat
romana de les
Balears**

Marc Mayer

Mayurqa
(2003), 29:
145-153

NOVES OBSERVACIONS SOBRE LA SOCIETAT ROMANA DE LES BALEARS

Marc Mayer

RESUMEN: Dos documentos epigráficos de *Illici* y Fortuna proporcionan nueva información sobre la sociedad romana de las Islas Baleares. La reinterpretación de *CIL* II 3661 de Ibiza puede dar nueva luz a Plin. *epist.* 6,31.

PALABRAS CLAVES: Epigrafía, Historia de Roma, Hispania, Fuentes literarias, Sociedad romana.

ABSTRACT: Two epigraphical documents from *Illici* and Fortuna provides new information on the Roman society of the Balearic Islands. A new interpretation of the content of *CIL* II 3661 from Ibiza can throw new light on Plin. *epist.* 6,31.

KEY WORDS: Epigraphy, History of Rome, Hispania, Literary sources, Roman society.

Les Balears en època romana han estat objecte de nombrosos treballs que han abastat pràcticament, amb diversos nivells de profunditat, tots els aspectes històrics, topogràfics i socials.¹ El seu estudi, però, requereix nous esforços, tant per les abundants novetats arqueològiques —pensem en el coneixement que ara tenim de *Palma*— com per l'exploració de dades anteriorment conegudes, com és el cas de les epigràfiques i les escultòriques, i pensem en aquest cas en *Pollentia*. Els últims anys no han estat gens gasius amb les *Baliares*, i fins i tot s'hi han afegit noves fonts literàries sobre Menorca que s'han comentat amb molta correcció i sagacitat.² Si ens volem referir a *Ebusus*, no han mancat tampoc les novetats, i en aquestes breus pàgines ens farem ressò d'alguna.

El nostre objectiu es limitarà a realitzar tres nous comentaris sobre elements epigràfics a integrar en la història romana de les Balears, dels quals de tota manera hi ha hagut una primera presentació i un estudi que els ha enquadrats en aquesta història, per la qual cosa el que direm pretén ser no una novetat, sinó una reflexió sobre el que representen a la vista de les dades ja existents.

¹ Per a aquests últims aspectes vàrem fer un petit balanç: MAYER, M. «Aproximació a la societat de les Illes Balears», BOSCH, M. C.; QUETGLAS, P. J., (eds.) *Mallorca i el Món Clàssic*, Palma de Mallorca, 1991, pàgs. 167-187, amb una bibliografia al dia. La qüestió ha estat represa a ZUCCA, R. *Insulae Baliares. Le Isole Baleari sotto il dominio romano*, Roma, 1998. En el moment actual és fonamental GARCÍA RIAZA, E.; SÁNCHEZ LEÓN, M^a.L. *Roma y la municipalización de las Baleares*, Palma de Mallorca, 2000.

² AMENGUAL, J. (ed.) *Consenci. Correspondència amb Sant Agustí*, I, Fundació Bernat Metge, Barcelona 1987, en aquest volum comenta i edita també la *Circular* de Sever de Menorca. Cfr. a més: ÍDEM «Noves fonts per a la història de les Balears dins el Baix Imperi», *BSAL* 37, 1979, pàgs. 99-111; ÍDEM «Informacions sobre el priscil·linianisme a la Tarraconense segons l'*Ep.* 11 de Consenci», *Pyrenae* 15-16, 1979-80, pàgs. 319-338; ÍDEM, *Orígens del Cristianisme a les Balears i el seu desenvolupament fins a l'època musulmana*, I-II, Palma de Mallorca 1991-1992; ÍDEM, «Vestigis de l'edifici a les cartes de Consenci i Sever», *III Reunió arqueologia cristiana hispànica, Maó 1988*, Barcelona 1994, pàgs. 489-499.

Una *sors* apareguda i publicada fa relativament poc (Fig. 2) incloïa, en la distribució de terres que va acompanyar l'establiment a *Ilici* d'una colònia romana, un *Baliaricus* entre els membres d'una *decuria* que havien de rebre petites parcel·les d'una, segons sembla, terra dessecada i, per tant, molt fèrtil.³

L'origen dels deu membres d'aquesta *decuria*, continguda en el retall de bronze d'una *forma* molt més gran, era:

Col. A

C(aius) · Annius · C(ai) · f(ilius) Gal(eria tribu) Seneca Icosi
C(aius) · Aufustius · C(ai) · f(ilius) Gal(eria tribu) Icosi
C(aius) · Tettius · C(ai) f(ilius) Sca(ptia tribu) Praeneste
M(arcus) Marius M(arci) f(ilius) Gal(eria tribu) Vibone
L(ucius) · Aemilius · L(uci) · f(ilius) Hor(atia tribu) Vlia
P(ublius) · Horatius · P(ubli) f(ilius) Qu(irina tribu) Malaca
C(aius) · Marius · C(ai) · f(ilius) · Vet(uria tribu) Corduba

Col. B

L(ucius) · Valerius · L(uci) · f(ilius) · Fal(erna tribu)
Aurelia · Cariss(a)
Lucius · Fabius · L(uci) · f(ilius) Gal(eria tribu)
Icosi
Q(uintus) · Fufius · Q(uinti) · f(ilius) · Mae(cia · tribu)
Baliaricus

És evident que tots els personatges gaudien de la ciutadania prèviament tant per les seves *origines* com la diversitat de tribus i per raó d'això i de la cronologia que hem proposat per a aquesta *tabella* de bronze vàrem conjecturar que podria tractar-se de veterans de la famosa *legio vernacula* reclutada per Varró entre els ciutadans romans de ple dret residents a Hispània.⁴ Que entre aquests ciutadans s'hi comptés un *Baliaricus*⁵ no deixa de tenir una notable transcendència, car ens documenta la vigència de les relacions d'*Ilici* amb les fundacions romanes de les Illes des del seu primer establiment l'any 43 aC.

Del nom del personatge, en canvi, poc en podem deduir, car presenta l'estructura habitual dels ingenus en aquesta cronologia: *praenomen*, *nomen*, filiació, tribu, i en aquest cas *origo*. El *nomen Fufius* és conegut a les Balears, i la tribu *Maecia*, en canvi, no està testimoniada a les Illes. El *Corpus* de C. Veny recull al núm. 18 una inscripció llegida com *Fu(vius) · Finuarius / Fu(vio) F(inuario) Primo / patri pientis/simo*, que ja anteriorment

³ Cfr. per a la primera edició: CHAO, J. J.; MESA, J. F.; SERRA, M. «Un nuevo bronce hallado en la Alcúdia», GONZÁLEZ, J. (ed.) *Ciudades privilegiadas del Occidente Romano*, Sevilla 1999, pàgs. 417-424; CORELL, J. *Inscripciones romanas d'Ilici, Lucentum, Allon, Dianium i els seus territoris*, València 1999, pàgs. 63-67, núm. 12; MARQUES DE FARIA, A. «Colonização e municipalização nas províncias hispano-romanas: reanálise de alguns casos polemicos», *Rev. Portuguesa de Arqueologia*, 2/2, 1999, pàgs. 29-50; MAYER, M.; OLESTI, O. «La *sortitio* de *Ilici*. Del documento epigráfico al paisaje histórico», *Dialogues d'Histoire Ancienne* 27/1, 2001, pàgs. 109-130; ÍDEM «Le tirage au sort des lots coloniaux: la *sortio* d'*Ilici*», Dossier IT 4A – 6B, 6 pàgs., CLAVEL-LÉVÊQUE, M.; OREJAS, M. (eds.) *Atlas historique des cadastres d'Europe*, II, Luxemburg 2002.

⁴ Cfr. RICHARDSON, J. S. *The Romans in Spain*, Londres 1996, pàgs. 111-118, amb bibliografia, i contra FEAR, A. T., «The vernacular Legion of Hispania Ulterior», *Latomus* 50, 1991, pàgs. 808-821.

⁵ Els primers editors (cfr. nota 3) pensaren en *Baciaricus* per motiu de l'especial grafia que presentava la lletra L. La lectura *Baliaricus* és segura.

vàrem proposar llegir com *Fuff(ius) Ianuarius / Fuff(io) Primolpatri pientis/simo*, amb la qual cosa tindríem documentat el nom *Fuffius* a Caimari.⁶

La tribu *Maecia* segons l'estudi de R. Wiegels⁷ no correspon a cap ciutat d'Hispania i a les Balears la *Velina* i la *Quirina* són les documentades, per tant, la pertinença a la tribu *Maecia* és pròpia de l'estatut personal de ciutadà de *Fuffius*, que, pel fet de pertànyer a la *legio vernacula*, era ja ciutadà en començar el seu servei. Hi ha d'altres ciutadans a Hispania d'aquesta tribu, malgrat tot.⁸ La tribu *Maecia* és la de *Neapolis, Brundisium, Paestum, Hadria, Libarna* i *Pelagonia* a Macedònia, la qual cosa és important si amb això ens pot orientar sobre l'origen més remot de la família d'aquest ciutadà romà oriünd de les Illes, bé que la seva presència pugui no ser segurament deguda a altra raó que el comerç.⁹

La ubicació de la troballa a *Ilici* ens fa plantejar la segona i tercera qüestió que reservem a aquestes pàgines: la relació amb la costa de la *Citerior* més immediata a les Illes, és a dir, la zona compresa entre Alacant i Cartagena en la qual es troba precisament *Ilici* i el seu port, *Portus Ilicitanus*, és a dir, Santa Pola.

Les relacions degueren ser molt intenses i ja ho plantejarem fa temps a propòsit de les inscripcions pintades localitzades a la Cueva Negra (Fortuna, Múrcia) (Fig. 3), on una d'aquelles, el text de la qual reproduïm, esmentava una divinitat que portava l'epítet d'*Ebusitana*:¹⁰

montis in excelsos

Phrugia numina

templis sedibus instruc

tis altis • constituere deis

5 *hoc etiam L • Oculatius • Rusticus*

et • A • <A> nnius Crescens

sacerdos • Aesculepi

Ebusitani scripserunt

VI K • april

⁶ Cfr. VÉNY, C. *Corpus de las Inscripciones Baleáricas hasta la dominación árabe*, Roma-Madrid, núm. 18, pàgs. 30-31, lám. VI, fig. 12. Vàrem proposar una primera correcció de lectura a MAYER, M. «Aproximació a la societat...» pàg. 170.

⁷ WIEGELS, R. *Die Tribunschriften des römischen Hispanien. Ein Katalog*, Berlín 1985.

⁸ *CIL* II, 1349 de *Acinipo*; II, 5932 i II, 3439 (= 6247, 4 = *ILS*, 8706) de *Carthago Nova*. Per a les tribus a les Balears cfr. ara GARCÍA RIAZA, E.; SÁNCHEZ LEÓN, M^a. L., *Municipalización*, pàgs. 40 i 157-162.

⁹ KUBITSCHKE, J. W. *Imperium Romanum tributum descriptum*, Viena 1889, pàg. 271.

¹⁰ STYLOW, A. U.; MAYER, M. «Los títulos de la Cueva Negra. Lectura y comentarios literario y paleográfico», *La Cueva Negra de Fortuna (Murcia), Antigüedad y Cristianismo* IV, 1987, pàgs. 191-235 + 20 lám. (reimprès a *El Balneario Romano y en la Cueva Negra de Fortuna*, Múrcia 1996). En ambdós volums hi ha un seguit d'articles útils per a l'anàlisi històrica i literària d'aquest conjunt epigràfic; ÍDEM «La pervivència de cultos púnics: el documento de la Cueva Negra (Fortuna, Murcia)», *VII Convegno Internazionale sull'Africa Romana*, Sassari 1989, *L'Africa Romana VII*, Sàsser 1990, pàgs. 695-702; ÍDEM, «¿Rito o literatura en la Cueva Negra?», *Religio Deorum. Actas del Coloquio Internacional de Epigrafía, Culto y Sociedad en Occidente*, Sabadell 1992, pàgs. 347-357; ÍDEM «Las inscripciones pintadas en Hispania. Estado de la cuestión», *Commentationes Humanarum Litterarum* 104, Helsinki 1995, pàgs. 80-92, esp. pàgs. 84-85, 92; RODRÍGUEZ-COLMENERO, A.; GASPERINI, L. (eds.) *Saxa Scripta (Inscripciones en roca)*, La Coruña 1995, pàgs. 109-115; MAYER, M.; VELÁZQUEZ, I.; GONZÁLEZ, R.; GONZÁLEZ BLANCO, A. «Últimas lecturas en la Cueva Negra (mayo de 1995)», *Memorias de Arqueología*, Múrcia 1996, pàgs. 242-246; MAYER, M. (en col·laboració amb GONZÁLEZ, A.; CHAO, J.; STYLOW, A. U.; VELAZA, J.; VELÁZQUEZ, L.) «La Cueva Negra de Fortuna (Murcia) tituli picti», *El Balneario romano y la Cueva Negra de Fortuna*, Múrcia 1996, pàgs. 407-422. Una nova i recent proposta de lectura a Cugusi, P. «Culto e letteratura nei testi della Cueva Negra de Fortuna (Murcia)», *Invigilata Lucernis* 24, 2002, pàgs. 61-81.

Cal dir que mantenim a l. 2 la lectura *Phrugia* que convé a la datació —el *lavacrum Magnae Matris*—, però que noves lectures fan veure com *Phybeia*, *Phrugeia* i fins i tot *Physeia*, encara que vista la dificultat d'interpretació d'aquesta segona forma, potser caldrà pensar en un error en copiar *Phrugia*, o millor en una variant.¹¹

En successius comentaris hem intentat esbrinar el valor d'aquest text en especial pel que feia a la divinitat a la qual estava dedicat el poema. No presenta en canvi cap qüestió de controvèrsia el fet que un dels personatges, *Annius Crescens* era *sacerdos Aesculapi*, que molt probablement portava l'epítet *Ebusitani*. Es podria entendre, en canvi, que els *Ebusitani* fossin ambdós personatges, l'esmentat *A. Annus Crescens* i *L. Oculatius Rusticus*, d'una família molt ben documentada a l'epigrafia d'*Ebusus*.

En un treball anterior vam intentar cloure la qüestió mantenint l'epítet per a la divinitat. Al mateix temps, a la vista del *nomen Oculatius* i del mateix epítet vàrem atribuir a *Ebusus* l'origen d'ambdós personatges, que degueren arribar a la Cueva Negra amb una missió oficial, o millor potser, cultural.¹² Aquest fet seria a més a més reafirmat per la presència de dues persones, potser magistrats o exmagistrats, que tindrien aquest encàrrec específic com es fa normalment amb les *legationes* ciutadanes per altres motius o amb altres objectius.

La importància d'un culte d'Esculapi com a pervivència púnica d'un Eshmun ha estat també justament valorada per A. U. Stylow i més recentment R. Zucca se n'ha fet ressò en el seu llibre sobre les Balears.¹³ En conclusió, es tracta d'un lligam més a considerar en la relació amb les *Pithyusae* i les *Baliares* amb *Carthago Nova*, convent jurídic al qual pertanyien les Illes per raó d'aquesta proximitat i facilitat de comunicació per a la navegació antiga.

Un tercer i últim aspecte que volem destacar en aquestes pàgines és una hipòtesi de Jaume Juan publicada recentment,¹⁴ segons la qual el jove exiliat que crida Galba l'any 68 a Cartagena en el moment de la insurrecció de *Vindex* no fos altre que Luci Calpurni Pisó Frugi Licinià, al qual havia nomenat el 10 de gener de l'any 69 successor de l'Imperi, i que només serà cèsar cinc dies abans de morir a mans dels soldats d'Otó.

Segons narra Suetoni (*Galba*, 10), el jove noble que era exiliat «a l'illa més propera de les Balears» (*ex proxima Baliari insula*) va ser portat per Galba a una reunió conventual a Cartagena mostrant-lo com una víctima de Neró. En cap moment Suetoni en dóna el nom, ni tampoc indica exactament l'illa, la més propera de les Balears, però seria l'*insula Maior* si ens referim a *Carthago Nova*, però com ha argumentat Jaume Juan, la veritablement propera és Eivissa, que és, però, una de les *Pithyusae*.¹⁵ De tota manera *insulae Baleares* sembla haver designat administrativament, que no geogràficament, tot l'arxipèlag. Basat en el fet que la denominació de *nobilis puer* és molt específica en Suetoni, J. Juan indica que aquesta designació convindria només a personatges del més alt nivell social i familiar entre els quals es menciona a *Galba* 17 el mateix *Piso Frugi Licinianus*.

¹¹ Cfr. nota anterior. Es pot pensar en la possibilitat de *Phrigeia*, que pot ser la lectura més convincent.

¹² MAYER, M. «La pervivència...», pàgs. 695-702; JUAN, J. «Els Oculacis d'*Ebusus* (a propòsit de nous testimonis)», *Sylloge Epigraphica Barcinonensis* 1 / *Anuari de Filologia* 17, 1994, pàgs. 200-211. Sobre els *Oculatii* cfr. GARCÍA RIAZA, E.; SÁNCHEZ LEÓN, M^a. L., *Municipalización*, pàgs. 160 i 168-169.

¹³ STYLOW, A. U. «¿Cuál fue la divinidad de la Cueva Negra?», *Religio Deorum...*, pàgs. 449-460; ZUCCA, R., *Insulae Baliares*, pàgs. 189-199.

¹⁴ JUAN, J. «Crassus Frugi y su nieto Licinianus en las Islas Baleares», *Sylloge Epigraphica Barcinonensis* IV, Múrcia 2002, pàgs. 9-19.

¹⁵ JUAN, J. *Sylloge Epigraphica Barcinonensis* IV, 2002, pàgs. 15-16. Cf. ZUCCA, R. *Insulae Baliares*, pàgs. 25-26 per a les distàncies, per a les rutes, pàgs. 178-180.

La raó d'elegir les Balears per a un exili voluntari¹⁶ ens seria justificada per exemple per *CIBal* 21, on apareix *M. Crassus Frugi* com a patró de la *civitas Bocchoritana*, és a dir les immediacions de Pollença, l'any 10 aC, la qual podria implicar que el personatge esmentat hauria potser estat el governador de la *Citerior*, i en tot cas propietari a l'illa.

No hi ha dubte que hi ha un parentesc entre el successor de Galba i aquest personatge,¹⁷ però el que no resulta igualment evident és que el successor de Galba sigui precisament el personatge definit per Suetoni com a *nobilis puer (Galba 10)*. La hipòtesi, però, cobra força i plausibilitat si considerem que l'exili del jove podria haver estat en unes propietats llunyanes davant la situació produïda per Neró, si s'hi suma, com fa J. Juan,¹⁸ el parentesc llunyà amb els extingits Metels Baleàrics, la hipòtesi resulta encara més temptadora. Resulta clar, en tot cas, tant per l'epigrafia com pel fet d'haver governat Hispània, que els *Licini Crassi Frugi* tenien propietats en aquesta província.¹⁹ Fins aquí la hipòtesi de J. Juan, que vincularia Mallorca amb el successor de Galba.

Tractant el tema, però, J. Juan descarta de passada una altra possibilitat d'identificació: «En cualquier caso no puede tratarse del único senador atestiguado en Ibiza, *C. Iulius Tiro Gaetulicus*, ya que la cronología debería forzarse demasiado.»²⁰ En la nostra opinió, però, aquesta hipòtesi no és descartable.

Iulius Tiro ha estat identificat com el gramàtic citat per Suetoni al seu *De grammaticis et rhetoribus*, sense altres proves que l'homonímia a la tradició textual.²¹ El que és clar és que aquest Juli Tiró (*CIL* II 3661 = *CIBal* 178 = *EREb* 3) (Fig. 1) és honorat per Luci Semproni Seneció, que fou el seu hereu i que donà origen a un plet que dirimí el mateix emperador Trajà l'any 107, com narra Plini el Jove en una de les seves cartes (*epist.* 6, 31), moment en què ja seria evidentment mort i fins i tot abans ja els hereus havien escrit a l'emperador quan era a la Dàcia demanat la seva intervenció directa.²²

¹⁶ FONT, A. «Condenas criminales en las Baleares romanas», BOSCH, C.; QUETGLAS, P. J. (eds.) *Mallorca i el Món Clàssic*, pàgs. 133-157. Les Balears com a lloc d'exili és un tema sobre el que convé tornar-hi, cf. ZUCCA, R. *Insulae Baliares*, pàgs. 108-110.

¹⁷ Cfr. JUAN, J. *Sylloge Epigraphica Barcinonensis IV*, 2002, pàg. 19, amb un arbre genealògic dels *Calpurnii Frugi*.

¹⁸ *Ibidem*, pàgs. 15-17.

¹⁹ Sobre les propietats de *Licini Crassi*, cfr. *RIT* 131; *IRC I*, 36. Cfr. a més *IRC V*, pàgs. 18-19 i ANDERMAHR, A. M. *Totus in praediis. Senatorischer Grundbesitz in Italien in der Frühen und Hohen-Kaiserzeit*, Bonn 1998, pàgs. 320-321, núm. 300, que els considera propietaris molt importants a la Tarraconsense. Cfr. per a *Licinius Crassus* com a governador d'Hispània ALFÖLDY, G., *Fasti Hispanienses. Senatorische Reichsbeamten und Offiziere in den Spanischen Provinzen des Römischen Reiches von Augustus bis Diokletianus*, Wiesbaden 1969, pàgs. 8-9 i 180.

²⁰ JUAN, J. *Sylloge Epigraphica Barcinonensis IV*, 2002, pàg. 16.

²¹ J. Juan es mostra molt prudent al respecte: *Epigrafia romana de Ebusus*, Eivissa 1998, pàg. 35, on enfoca el problema des del punt de vista de la història de la literatura; ZUCCA, R. *Insulae Baliares*, pàg. 266, s'inclina a creure que és identificable amb el rètor.

²² JUAN, J., *Ibidem*, pàgs. 46-51 proposa que el *P. Cornelius Cornelianus* que apareix a *CIL* II, 3663 (= *CIBal* 191 = *EREb* 6) podria ser el destinatari de la carta de Plini el Jove (*Epist.* 6, 31) en la qual es mencionen Juli Tiró i Semproni Seneció. Amb això es tancaria d'alguna manera el cercle ebusità. Una hipòtesi molt temptadora de nou, però que atesa la freqüència de *cognomen Cornelianus* no pot passar d'aquí. La conjectura es reforça a més amb una nova interpretació de la inscripció que s'allunya de la tradicionalment acceptada, fet que ens inclina a la prudència. Un desenvolupament posterior del mateix JUAN, J. «El destinatari de l'Epístola 6, 31 de Plini», *Sylloge Epigraphica Barcinonensis II / Anuari de Filologia* 18, 1995, pàgs. 175-184.

La carrera de Seneció és coneguda i es culmina pel que sabem amb la procuratela de *Iudaea* (AE 1975, 849), la de Tiró és especificada per la inscripció d'Eivissa.²³ La mort de Tiró i els fets de l'any 68 estan separats gairebé per quaranta anys, però si *Iulius Tiro* fos el *puer nobilis* citat per Suetoni no presentaria aquest fet cap problema, ja que *puer* és una denominació que abraça un llarg període limitat per l'*adulescentia*. En favor d'aquesta segona possibilitat hi jugaria la proximitat d'Eivissa a Cartagena. I també el silenci del nom per part de Suetoni, que potser hauria indicat el nom del jove noble si aquest fos d'una gran família, i sobretot si fos successor del mateix Galba. Un silenci d'aquest tipus no és freqüent a Suetoni, amant de les concomitancies i de les anècdotes ben explícites; no és, però, descartable tampoc un silenci d'aquest tipus.

En resum per a aquest tercer punt: la hipòtesi de *Piso Frugi Licinianus* resulta encisadora, però no es pot descartar que pugui ser també *Gaius Iulius Tiro Gaetulicus*, el personatge que desconeixem, que és mencionat per Suetoni a *Galba*, 10.

Han estat, doncs, tres petits apunts sobre elements que hem d'anar sumant a la història de les Illes en època romana i que tenen prou importància per ocupar un lloc relativament rellevant a les síntesis que van progressivament sorgint.²⁴ La societat romana de les Balears i de les *Pithyusae* té una entitat molt notable que mereix un treball monogràfic en relació amb el desenvolupament de les ciutats i el seu territori, temes sobre els quals també novetats recents han crescut el nostre coneixement.²⁵ Serveixin aquestes breus pàgines d'avenç del que vol ser en el futur aquesta monografia.

Fig. 1. Inscripció d'Eivissa (CIL II 3661 = CIBal 178 = EREb 3).

²³ Sobre *Iulius Tiro* cf. *Prosopographia Imperii Romani saec. I, II, III, ed. altera, pars IV*, STEIN, A.; PETERSEN, L. (eds.) Berlín 1952-1966, núm. 603, pàg. 284. Sobre el seu origen precisen els autors: «Ebusitanus non erat, sed certe ex Hispania Tarraconensi ortus», tot prenent com a base la tribu *Galeria*. La data de la seva mort està fixada al voltant de l'any 106.

²⁴ Cfr. SÁNCHEZ LEÓN, M^a. L. «Consideraciones sobre el estatuto jurídico de las ciudades romanas de la isla de Menorca», *Mayurqa* 25, 1999, pàgs. 157-166, a més de les obres citades a la nota 1.

²⁵ És molt interessant SÁNCHEZ LEÓN, M^a. L. «Movilidad geográfica y élites municipales en la Menorca romana (siglo II d.C.)», *BSAL* 56, 2000, pàgs. 35-40.

Fig. 2. Bronze de *Ilici*.

Fig. 3. Inscripció de la Cueva Negra de Fortuna (Murcia).